

zetten voor de dramatische decennia na 1563, die zij nu bij gebrek aan tijd onbesproken liet.

R. VAN UYTVEN

J. HOYOUX, *Le Carnet de voyage de Jérôme Aléandre en France et d Liège (1510-1516)* (Bibliothèque de l'Institut historique beige de Rome, XVIII; Brussel-Rome, 1969, 237 blz., 300Bfr.).

Een handschrift in de aartsbisschoppelijke bibliotheek van Udine (Friuli) bevat de dagboeknotities door Girolamo Aleandro gemaakt toen hij nog verbleef te Orléans, Parijs en Luik. Het zijn in hoofdzaak aantekeningen over ontvangsten en uitgaven, verplaatsingen, allerlei kleine incidenten uit het dagelijks leven en dgl. De tekst werd nooit integraal gepubliceerd, alhoewel hij rijke gegevens bevat over prijzen, waren, boeken enz. en tegelijk een unieke bron is voor de studie van het 'vulgaire' Latijn van de vroege zestiende eeuw. Vanwege de heer Hoyoux was het dus een uitstekende idee om dit document uit te geven. Het is voor ons des te pijnlijker te moeten constateren en verklaren dat de hier aangeboden editie zowel als de Franse vertaling een mislukking zijn geworden. Zeer zeker stond de heer Hoyoux voor een enorm moeilijke taak en naar onze mening kan een tekst als deze slechts met succes worden uitgegeven door een groep specialisten in het zestiende-eeuwse Latijn, de economische geschiedenis, de muntkunde enz. Toch verklaart het feit dat Hoyoux alleen gewerkt heeft niet alles, want tal van vergissingen zijn voor ons onbegrijpelijk omdat op die plaatsen gebrek aan competentie zeker niet de oorzaak kan zijn.

We hebben in een andere recensie (*Revue d'Histoire Ecclésiastique*, LXV, 1970, 990-991) een reeks voorbeelden van fouten en vergissingen aangehaald. We kiezen er hier enkele andere uit om ons oordeel te staven.

Onze bezwaren zouden we in een drietal punten willen formuleren: nl. de dispositie van de tekst, de aangeboden Latijnse tekst en de Franse vertaling.

Zoals de heer Hoyoux in zijn inleiding terecht opmerkt is Aleandro bij het neerschrijven van zijn notities nogal onregelmatig te werk gegaan. Zo begon hij vaak te schrijven op de recto-zijde van zijn boekje, de rechterkant dus, en voegde dan later vaak stukken bij op de linkerkant of verso van de vorige bladzijde. Een uitgever kan nu twee wegen uit: ofwel drukt hij de tekst af met behoud van de originele tekstdispositie, zodat de lezer naast elkaar ziet wat naast of bij elkaar behoort. Ofwel reconstrueert hij de tekst in chronologische orde. Dit laatste was in Aleandro's geval minder gewenst, omdat formules als (p. 182) 'ad ancillam contrascriptam' slechts zin hebben als men op de bladzijde ernaast inderdaad leest 'ancilla domini Jo. Gredin'. De uitgever heeft echter alles gewoon gecopieerd zoals het hem bij het doorbladeren van het handschrift regel na regel tegemoet kwam. Hierdoor worden een heleboel zaken, die bij elkaar horen, uit elkaar gerukt en andere, die niets met elkaar gemeen hebben, op zinloze wijze aan elkaar gekoppeld. Zo leest men op p. 226 van de uitgave het einde van een verhaal over Abbeville, gedateerd 23 oktober 1514, waarop dan een notitie volgt over feiten te Luik in februari en maart 1515, waarvan we al een stuk gelezen hadden op p. 224!

De aangeboden Latijnse tekst bevat tal van fouten. Vermits nergens (sic) wordt ingeschoven, vraagt de lezer zich telkens af wat slordigheden van Aleandro zijn, wat verkeerde lezingen van de uitgever en wat gewoon drukfouten. Enkele voorbeelden: p. 177 'sequentem psalmum *quant* incipit...' ; p. 183: Die martii (wie liet het getal weg?); p. 188: 'Expēdi pectinibus eburneis 2 speculo. Item eburneo f. 1' voor '...2; speculo item eburneo f. 1'; p. 221: 'Ab Urbe Suessiionum 6. leugas A. Meidis 9... tetia 19', i.p.v.: 'Ab Urbe

Suessionum 6 leugas, a Meidis 9, [a Lu]tetia 19'; p. 225: 'pluvis frigidissima nix q plurima sed q statim propter madida humum liquescebat', wat moet zijn: 'pluvia frigidissima, nix quam plurima sed quae statim propter madidam humum liquescebat'. Op dezelfde bladzijde lezen we nog 'auditus fuit tonitru(!)', enz.

Groter nog zijn onze bezwaren tegen de Franse vertaling: we moeten de lezer waarschuwen dat hele stukken volkomen onbruikbaar zijn, zo b.v. p. 197, waar het ganse verhaal verkeerd werd begrepen door de uitgever, o.m. tengevolge van het feit dat hij de herhaaldelijk genoemde 'dominus' nu eens terecht voor de bisschop van Luik houdt, dan weer voor een onbepaalde 'maitre'. Een tekst als ':dum ad dominum accederem, qui apud religiosas quasdam suburbanas pransurus eraf wordt dan: 'alors que je rejoignais le maitre (!), qui était en train(ü) de manger dans un couvent...'. Item Laurentii Elegantias cum Dialectica', de vermelding van een boek op p. 208, wordt in vertaling: 'De même les Elégances de Laurent Valla avec une Dialectique', waar het vermoedelijk om de *Dialectica* van Valla zelf gaat. Op p. 216 wordt 'Saonensis' vertaald door 'Siennois' en de bladzijde ernaast door 'Saonnais'. Zo ook wordt op p. 219 een 'Alemans' tot 'Bavarois' en op p. 220 tot 'Allemand', terwijl de enige correcte vertaling 'Aleman' (iemand uit het Alemannisch gebied) zou zijn. Op p. 224 lezen we: 'Die XI calor usque ad fastidium et aliena Leodi'. Vermoedelijk dient men 'alienus' te lezen. De tweede helft van de vertaling is er helemaal naast: 'Le 11 chaleur jusqu'a la lassitude et l'abandon de Liège'. Aleandro heeft Luik toen helemaal niet verlaten, hij zegt alleen dat de warmte ongewoon was (alienus + genitief) voor Luik. Op p. 226 lezen we: 'Ego vero aureum divi Ioannis caput cudendum curavi, precii aureorum circa duorum, quo et supradictas et multas alias reliquias aliis in locis tetigi.' De vertaling: 'Mais moi j'ai voulu toucher l'or de la tête de saint Jean pour deux pièces d'or et la et dans beaucoup d'autres endroits j'ai touche beaucoup de reliques'. In feite vertelt Aleandro dat hij een portret van de H. Joannes heeft laten vervaardigen in goud, ter waarde van ongeveer twee goudstukken, en dat hij met dit beeldje de (tevorens in het verhaal) vermelde reliquiën en vele andere op andere plaatsen heeft aangeraakt.

Het zal wel overbodig zijn deze lijst nog langer te maken. We begrijpen niet wat hier gebeurd is. De heer Hoyoux, die sinds lange jaren deel uitmaakt van de Luikse school rondom Mme Delcourt en prof. Halkin, school die onbetwistbaar grote bijdragen heeft geleverd voor de studie van het humanisme in de zestiende eeuw, heeft zich al bij herhaling grote verdiensten verworven op het terrein van de humanistische studies. Het valt ons daarom des te zwaarder te moeten verklaren dat de uitgave van Aleandro's dagboek te herbeginnen is. Het is een even onverklaarbare als pijnlijke mislukking.

J. IJSEWIJN

NIEUWE GESCHIEDENIS

FERD. SASSEN, *Studenten van de Illustre School te 's-Hertogenbosch 1636-1810* (Mededelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, afd. Letterkunde, Nieuwe Reeks, XXXIII, ii; Amsterdam-Londen: N.V. Noord-Hollandse Uitgevers Maatschappij, 1970, 98 blz. f 12,50).

Dit werk is de voltooiing van de trilogie van Prof. Sassen over de Illustre School te 's-Hertogenbosch. In 1963 verscheen zijn mededeling over *Het wijsgerig onderwijs aan de Illustre School te 's-Hertogenbosch* in dezelfde reeks van de Academie; in 1969 publiceerde hij de 'Levensberichten van de hoogleraren der Illustre School te 's-Hertogenbosch' in de